

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 127 2006

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2007 och för recensioner 1 september 2007.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

I *Samlaren* 127/2006 publiceras de bidrag av Hanif Sabzevari (Uppsala universitet) och Lisa Schmidt (Södertörns högskola) som belönats med Svenska Litteratursällskapets pris för bästa magisteruppsats i litteraturvetenskap läsåret 2004–05.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-24-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2006

handling hör emellertid att hon även pekar på en intressant utveckling i Sundmans författarskap, en rörelse ”från ovetbarhet till en *det skönlösa givandet och mottagandets problematik*” (s. 213). Denna förskjutning gör sig gällande redan i skildringen av mellanmänskliga relationer i *Skytten*, en skildring som föranleder Lundström att dra flera spännande linjer till Lars Ahlins författarskap, men den är tydligast märkbar i *Expeditionen*, där en av huvudpersonerna uppenbarligen representerar en annan livshållning än den som vanligtvis kännetecknar Sundmans hjältar. Jaffar Topan, som han kallas, är inte bara en motbild till den västerländska rationalitet som förkroppsligas i sådana gestalter som sir John i samma roman eller ingenjör Andréé längre fram i författarskapet; han skiljer sig också genom sitt ”poetiska” språkbruk från berättarna i Sundmans övriga romaner. Samtidigt konstaterar Lundström att han i rollen som upppassare och skrivare åt sina västerländska herrar framstår som något av en exemplarisk tjänsteman. Kanske har Sundman i denne lika gåtfulle som prudentlige skrivare skapat ett porträtt av sig själv som författare, framkastar Lundström i slutet av sin analys.

Sådana spännande uppslag finns det gott om i Lundströms avhandling. Det är överhuvudtaget en mycket tankeväckande och stimulerande avhandling hon har skrivit. Den behandlar en mer eller mindre utforskad period i ett av våra mest betydande moderna författarskap, och den bidrar därigenom till att nyansera och precisera bilden av ett viktigt skede i svensk litteratur. Man kunde önska att Lundström i större utsträckning hade konkretiserat den sociala och historiska kontext i vilken hon vill placera Sundmans författarskap, alltså det som i avhandlingen kallas ”moderniteten”, och att hon i högre grad hade problematiserat de filosofiska eller ideologiska premisser på vilka Sundmans berättarkonst vilar. Men hennes intelligenta och djupgående analyser av Sundmans texter väger upp dessa brister. Som textläsare har Lundström inte bara har en imponerande förmåga att sätta sig in i det litterära verkets tematiska eller symboliska universum utan också en skarp blick för dess ibland komplexa och motsägelsefulla form. Hon är dessutom en god stilist som på ett levande och pedagogiskt sätt kan förmedla sina vetenskapliga iakttagelser och förvandla läsningen av något så i grunden torrt som en akademisk avhandling till en lustfylld upplevelse. Det bådar gott för framtiden, helt oavsett

vilka nya litterära landskap eller vilda terrängar Lundström väljer att orientera sig i.

Rikard Schönström

Ortrun Rehm, *Er-lesene Bilder. Untersuchungen zum Text-Bild-Bezug zwischen Inger Christensens 'Det maledede værelse' und Andrea Mantegnas 'Camera Picta'* (Rombach Wissenschaften, Reihe Nordica, Münchener Universitätschriften, Institut für Nordische Philologie, 9). Freiburg i.Br./Berlin 2005.

I Sverige är den danska författarinnan Inger Christensen (f. 1935) i första hand känd – och oversatt – som poet. I hemlandet däremot är hennes betydelse som romanförfattare och essäist väl så stor; dessutom arbetar hon inte sällan i gränslandet mellan olika genrer. Vägledande för författarskapet, såväl inom lyriken som inom prosan, är experimentet och de utifrån hämtade, icke-litterära systemen – därav beteckningen systemdiktning som Christensen är den främsta representanten för. Allt sedan debuten med diktsamling *Lys* 1962 har varje ny bok inneburit ett nytt experiment enligt ett nytt system: genombrottet med diktsamlingen *Det* (1969) struktureras enligt principer uppställda av språkfilosofen Viggo Brøndal och samlingen *Alfabetet* (1981) följer Fibunaccis talserie (1, 2, 3, 5, 8, 13 osv.). Romanen *Azorno* (1967) använder sig bland annat av upprepningar av längre eller kortare textpassager.

Situationen i Tyskland, där Christensen är ett betydande namn, är snarlik den i Sverige. I baksidestexten till Ortrun Rehms avhandling *Er-lesene Bilder. Untersuchungen zum Text-Bild-Bezug zwischen Inger Christensens 'Det maledede værelse' und Andrea Mantegnas 'Camera Picta'* betecknas Christensen ”Lyrikerin”, trots att avhandlingen i fråga inte behandlar Christensens lyrik utan en roman, *Det maledede værelse. En fortælling fra Mantua* från 1976. Romanen, som i korta ordalag kan beskrivas som en lång ekfras över Andrea Mantegnas fresker i Camera Picta i Mantua, är i lika hög grad som lyriken ett till den minsta detalj systematiserat experiment, där Mantegnas målningar utgör den yttre referensen. Att denna beteckning av Christensen som i första hand lyriker inte bara är förlagets ordval utan att den också representerar Rehms syn blir tydligt en bit in i avhandlingstexten, där Rehm skriver: ”Es läßt sich deshalb auch die These

aufstellen, daß die Autorin, deren besonderer Bezug zur Lyrik bekannt ist, in *Dmv* [= *Det maledede værelse*] die Wiederholung als ein zentrales Konstruktions-element der Literatur reflektiert." (S. 98.) Beskrivningen, som grundar sig på en strukturalistisk syn på litteraturen, är påfallande otidsenlig, då romanen vid det här laget (alltså 1976) sedan länge – tankarna går närmast till den nya franska romanen på 1950- och 1960-talen – lämnat sin mimetisk-realistiska bestämning bakom sig. Den går dessutom emot Rehms egna slutsatser, vilka i stället beskriver Christensens roman som ett postmodernistiskt experiment.

Även om Rehm alltså i viss mån låter lyrikern Christensens överskugga romanförfattaren, hindrar det inte avhandlingens författare från att göra en djupgående, lärd och informationsrik analys av Christensens roman. Som avhandlingens undertitel tydligt anger står relationen mellan text och bild i centrum för Rehms undersökning. De teoretiska utgångspunkterna tar Rehm i Maurice Merleau-Pontys och Gottfried Boehms fenomenologiska analys av bildbegreppet. Avhandlingens inledande kapitel innehåller, förutom sedvanlig syftesbeskrivning och forskningsöversikt, en kortfattad redogörelse för Merleau-Pontys radikala omtolkning, i första hand i hans inflytelserika studie över Cézanne, av bildens natur, vilken i sin tur utgör utgångspunkten för Boehms arbete. Den dominerande figuren i Merleau-Pontys arbeten från slutet av 1940- och början av 1950-talet är kiasmen, korsställningen mellan betraktare och det betraktade. Denna figur framträder inte minst i hans förhållande till konsten, där betraktarens förkroppsligade öga motsvaras av en i verket tillbakaverkande blick, som därmed upphäver skillnaden mellan subjekt och objekt. Boehms arbete kan som sagt uppfattas som huvudsakligen en utveckling av detta perspektiv.

Den undersökning som följer är uppdelad i tre avdelningar. Den första (A, "Erforschung des Text-Bild-Bezugs") behandlar relationen mellan text och bild. Efter en kortare genomgång (kapitel A.2) av Christensens och Mantegnas verk och den historiska kontexten för respektive konstnärskap, studerar Rehm en rad olika förbindelser mellan Christensens text och Mantegnas målningar. Hon lyfter bland annat fram ekfrastiska beskrivningar, ornamentets och den geometriska figurens funktion i bild och text, relationen mellan personer hos Christensen och Mantegna. Det blir tydligt att Christensen är väl insatt i renässansens estetik och omstän-

digheterna omkring Mantegnas arbete. Dessa insikter omsätter författarinnan kongenialt i sin moderna text. Analyserna befinner sig i denna avdelning på en hög abstrakt nivå. Rehm ägnar sig inte så mycket åt traditionell tolkning utan är i första hand intresserad av relationer på teckennivå.

Den andra avdelningen (B, "Der Bilddiskurs im Text") uppehåller sig vid det Rehm kallar textens bilddiskurs, ett begrepp som avser textens sätt att i vid mening tala om bilder, som också omfattar den språkliga bilden. Avhandlingens författare undersöker här bilden som metafor och språkets bildlighet, bildens relation till makten och döden, bilden av människan och djuren och så vidare. I denna avdelning betonar Rehm framför allt Christensens samhälls- och maktkritik som framträder inte minst i furstens bild i romanen. Den avslutande delen (C, "Fragen der Ästhetik") behandlar Christensens estetik och berättartekniska grepp. Avhandlingen slutar med beskrivning av Christensens postmoderna estetik, som Rehm ser som byggd på tomrum, obestämdhet och en strävan efter att göra det osynliga synligt.

Vad som inte framgår i denna innehållsresumé är den goda kunskap om renässansens estetik och filosofi som präglar Rehms analyser. Hon jämför, jämför och åtskiljer återkommande Christensens (post)moderna estetik och etik med renässansens. Därmed skapas en tankeväckande spänning mellan vår tid och det förflutna och Rehms undviker huvudsakligen att gå i den enkla fällan att sätta nuet över det som varit. I vanlig ordning blir man medveten om att så mycket mer moderna är vi inte idag jämfört med igår.

Om tidsperspektivet skapar en meningsfull spänning i Rehms text uppstår inte samma produktiva motsättning i förhållandet mellan de två medierna bild och text. Rehm tycks se bildkonst och litteratur som "sister arts", och hon beskriver dem till och med som "Partnersysteme" (s. 67). Att bildens och textens tecken inte alls behöver harmoniera på detta sätt utan att synen på likhet och olikhet i sätt att beteckna i själva verket bygger på ideologiska ställningstaganden visar W. J. T. Mitchell i sin inflytelserika bok *Iconology* (1986), vars inledande kapitel anförts endast i förbigående, utan att de problem som Mitchell diskuterar behandlas närmare.

Dessutom är det fenomenologiska perspektivet som den teoretiska diskussionen i det första kapitlet anbefaller endast i liten utsträckning implementerat i själva analyserna. Det dröjer närmare

250 sidor innan Rehm återvänder till sina teoretiska utgångspunkter. Dock saknas också här kiasmen mellan åskådare och bild; i stället är det Merleau-Pontys teori om relationen mellan det synliga och det osynliga som presenteras i slutet av avhandlingen, olyckligtvis inte med Merleau-Pontys egna ord utan utifrån ett antal andra handskällor. Inte heller motsvaras den fenomenologiska förståelsen av bilden av en motsvarande fenomenologisk språkuppfattning. Framför allt hos den sene Merleau-Ponty, samme Merleau-Ponty som tolkar Cézanne, återfinns en språkfenomenologi som använder kiasmens figur. Hos honom finns också en strukturalistisk uppfattning integrerad med den fenomenologiska, vilket gör det möjligt att läsa individuella så väl som konventionella uttryck fenomenologiskt.

En allvarigare och mer fundamental kritik mot Rehm rör hennes användning av den icke obetydliga Christensenforskningen, för vilken redogörs nästan uteslutande i forskningsöversikten. I analyserna saknas den dialog med tidigare forskning som inte bara är ett formellt krav på en avhandling utan som är nödvändig för att den kritiska verksamheten skall bli relevant i en pågående receptionshistoria. Detta krav gäller inte minst när avhandlingen tangerar rön som återfinns hos andra forskare såsom systemdiktningens funktion, teologi, metalitteraritet och skrift. Därutöver behandlar Rehm konkreta motiv som tidigare undersökts av forskningen och som är återkommande i författarskapet; även i dessa fall avstår avhandlingsförfattaren från att aktualisera relevanta studier. Dessutom finns sedan tidigare flera kortare analyser av den aktuella romanen, vilka också de hade förtjänat större uppmärksamhet i avhandlingstexten.

Denna kritik till trots är Ortrun Rehms undersökning av Inger Christensens roman ett viktigt och lärt bidrag till den framväxande Christensenforskningen, både vad gäller den strukturalistisk-tekniska analysen och den dubbla historiska kontextualiseringen (renässans och 1900-tal). Avhandlingen kan i stora delar läsas med behållning av den som är intresserad av förhållandet mellan text och bild i allmänhet.

Mattias Pirholt

Camilla Brudin Borg, *Skuggspel. Mellan bildkritik och ikonestetik i Lars Gyllenstens författarskap*. Norma. Skellefteå 2005.

Lars Gyllensten tycks vara en favoritförfattare bland litteraturvetare. Redan vid 1970-talets mitt, när han stod mitt i sin författargärning, skrevs de första avhandlingarna om hans prosa. Under loppet av ett par år utkom inte mindre än tre betydelsefulla Gyllenstenstudier: Hans-Erik Johannesons *Studier i Lars Gyllenstens estetik* (1973), Hans Isakssons *Hängivenhet och distans* (1974) och Kerstin Muncks *Gyllenstens roller* (1974). Sedan dess har Saga Oscarsson (1992) och Thure Stenström (1996) liksom teologerna Benkt-Erik Benktsson (1989) och Bo Larsson (1990) ytterligare fördjupat perspektivet på detta omfattande och variationsrika författarskap. Gyllenstens dragningskraft ligger säkert i att författarskapet innehåller så många lager, att det prövar skiftande förhållningssätt och perspektiv och att det därmed inbjuder till ett systematiserat studium. Här finns utrymme för metaaspekter och estetisk reflexion, för existentiell begrundan och samtidskritik. Det senast uttrycket för detta Gyllenstenintresse är Camilla Brudin Borgs doktorsavhandling *Skuggspel. Mellan bildkritik och ikonestetik i Lars Gyllenstens författarskap* (2005).

Olika aspekter av bilden och bildbruket hos Gyllensten står i centrum. Relationen mellan författarens motsägelsefulla roll som "bildkritiker" och "bildbyggare" vill Brudin Borg belysa. Hon noterar en tilltagande användning av en teologiskt grundad bildkritisk terminologi i författarskapet under 1960- och 70-talet, termer som ikonoklasi, idol och idolatri. Inledningsvis redovisar hon de hypoteser som hon utgår ifrån: att Gyllensten använder den teologiska bildkritikens terminologi *metaforiskt* – detta "för att undersöka, utreda och skapa nya perspektiv på ting som *inte* har med det religiösa objektet *per se* att göra" (s. 12). I detta metaforiska bruk urskiljer hon en tidig ikonoklastisk och en sen ikonoplastisk fas. Hennes andra hypotes är att Gyllenstens val av denna terminologi betingas av "det omgivande kulturella och ideologiska klimat i vilket termen varit tänkt att få sin verkan" (s. 12) och inte av författarens tro eller vilja att deklarerat ett ställningstagande, menar avhandlingsförfattaren. Till skillnad från andra akademiker som studerat Gyllensten gör Brudin Borg inte någon skillnad mellan skönlitterär prosa och debattartiklar eller andra generer